

BOSNA I HERCEGOVINA (COVID-19 i civilno društvo)

Analiza uticaja pandemije na zemlje Zapadnog Balkana

1. Opšti pregled zemlje

Bosna i Hercegovina ima dvodomno zakonodavno tijelo i tročlano predsjedništvo koje se sastoji od po jednog člana iz svake od tri glavne etničke grupe. Međutim, moć centralne vlade je veoma ograničena, pošto je zemlja u velikoj meri decentralizovana. Sastoji se od dva autonomna entiteta — Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske — i treće jedinice, Brčko Distrikta, kojim upravlja vlastita lokalna vlast. Pri tome, Federacija Bosne i Hercegovine se nadalje sastoji od 10 kantona (svaki od kantona ima svoje vlade i parlamente).

Prema Popisu stanovništva iz 2013. godine, u Bosni i Hercegovini je živjelo, 3.531.159 stanovnika. Od ovog broja 50,94% su ženskog, a 49,06% muškog spola. U ukupnom broju stanovnika, najveći broj se nalazi u kategoriji 15-64, dok je gotovo približan broj mlađih od 14 godina i starijih preko 65, što ukazuje na nepovoljni demografski omjer stanovništva, što je prikazano u tabeli 1.¹ Gustina naseljenosti iznosi 68 stanovnika po m². Od obavljenog Popisa stanovništva 2013. godine, zabilježen je visok nivo iseljavanja iz Bosne i Hercegovine, što se ne može vidjeti kroz zvaničnu statistiku, ali može kroz podatke Eurostata o broju trajnih izdatih dozvola. Ipak, 2018. godine, Agencija za statistiku BiH u dokumentu „Anketa o radnoj snazi“, objavila je podatak da je ukupni broj stanovnika u Bosni i Hercegovini 2,7 miliona.²

Osnovni demografski podaci o državi

	UKUPNO	0-14	15-64	65+
UKUPNO	3.531.159	543.719	2.485.444	501.996
M	1.732.270	278.976	1.244.150	209.144
Ž	1.798.889	264.743	1.241.294	292.852

2. Socio-ekonomski uticaj Covid-19 u zemlji

Pandemija COVID-19 imala je negativne efekte na ekonomiju Bosne i Hercegovine prema većini makroekonomskih pokazatelja, kao što su zaposlenost, bruto domaći proizvod, industrijska proizvodnja i vanjskotrgovinska razmjena, vrativši ekonomiju na nivo od nekoliko godina u prošlosti. U ovoj analizi ekonomskih pokazatelja biće prikazani efekti pandemije COVID-19 tokom 2020. godine, sa osrvtom na stanje danas.

Veliki broj otpuštanih radnika, prije svega u entitetu Federacija BiH, doveo je do dodatnog negativnog socio-ekonomskog utjecaja, čije posljedice će se osjetiti u narednim godinama. Izostanak mjera za pomoć privredi na početku pandemije COVID-19 doveo je do naglog pada broja zaposlenih u Federaciji BiH, što je grafički prikazano na slici 1. U roku od samo 50 dana broj zaposlenih

¹ https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2021/NUM_00_2020_TB_1_BS.pdf

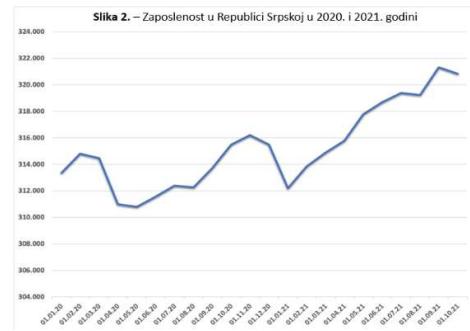
² https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2018/LAB_00_2018_Y1_0_BS.pdf

u Federaciji BiH smanjio se za nevjerljatnih 26.876.³ Nakon djelimičnog oporavka, do kraja 2020. godine neto smanjenje broja zaposlenih radnika u Federaciji BiH iznosilo je 13.990. Posmatrano po sektorima, na svakih 10 otpuštenih radnika, 9 otpuštenih radnika dolazi iz četiri ključna ekonomski sektora kao što su Smještaj i usluge prehrane, Prerađivačka industrija, Trgovina na veliko i malo, te sektor Umjetnosti, zabave i rekreativne. U 2021. godini je došlo do oporavka, tako je zaključno sa 22.11.2021. godine, broj zaposlenih radnika povećan za 12.936, ali ovaj broj još uvijek nije dovoljan da se Federacija Bosne i Hercegovine vrati na stanje prije izbijanja pandemije COVID-19. Prema podacima Porezne uprave FBiH, potrebno je zaposliti još 1.054 radnika, da bi se Federacija vratila na stanje od 16.03.2020. godine. Radi jednostavnijeg prikazana negativnog efekta pandemije COVID-19 na broj zaposlenih, **može se reći da se Federacija BiH i nakon 616 dana od početka pandemije nije vratila na nivo broja zaposlenih koji je imala na samom početku.**

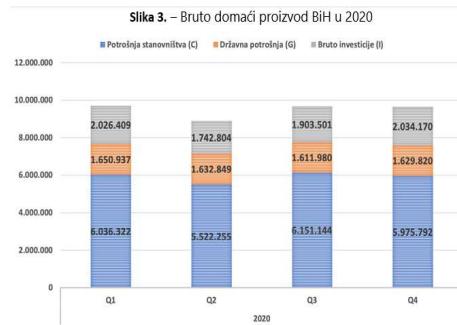
Za razliku od Federacije BiH, gdje je nedostatak pravovremenih mjera vlade doveo do značajnog gubitka radnih mesta, u Republici Srpskoj nije bilo značajnijeg gubitka radnih mesta zbog obećanja finansijske podrške, što se vidi iz podataka o broju zaposlenih radnika. Na početku pandemije COVID-19 smanjenje broja zaposlenih iznosilo je 3.997 radnika, nakon čega je uslijedilo povećanje broja radnika. Do kraja godine broj zaposlenih radnika u Republici Srpskoj bio je veći nego na početku pandemije COVID-19, gdje je porast na kraju godine iznosio 703 radnika⁴, što je grafički prikazano na slici 2. U 2021. godini zabilježen je pozitivan trend rasta broja zaposlenih, tako da je zaključno sa oktobrom 2021. godine, broj radnika u odnosu na decembar 2020. godine, povećan za 5.343.

Posmatrano zbirno za nivo Bosne i Hercegovine, neto smanjenje radnika tokom 2020. godine iznosilo je 13.287, da bi se u 2021. godini povećala za 18.279 radnika, što je posljedica oporavka tržišta u Evropskoj uniji i jačanju inostrane potražnje.

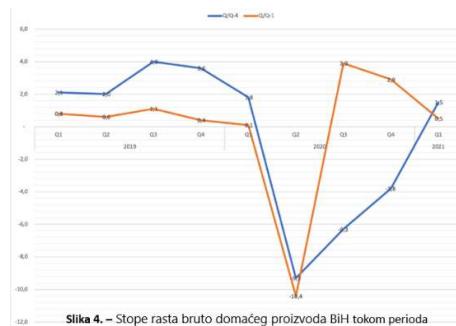
Negativni efekti pandemije COVID-19 odrazili su se i na pad bruto domaćeg proizvoda Bosne i Hercegovine. Najveći pad odrazio se tokom drugo kvartala na padu lične potrošnje stanovništva, što se može objasniti negativnim očekivanjima i neizvjesnošću zbog mjera vlasti. Obzirom na očekivani pad potrošnje stanovništva, reakcija vlasti na vrijeme je trebala biti usmjerena na jačanje državne potrošnje kroz pomoć privredi i građanima, kako bi se pad na vrijeme ublažio. Ipak, **pad potrošnje i investicija je bio značajan, što se vidi grafički na slici 3. u drugom kvartalu 2020. godine.**

Slika 2. – Zaposlenost u Republici Srpskoj u 2020. i 2021. godini

Slika 3. – Bruto domaći proizvod BiH u 2020

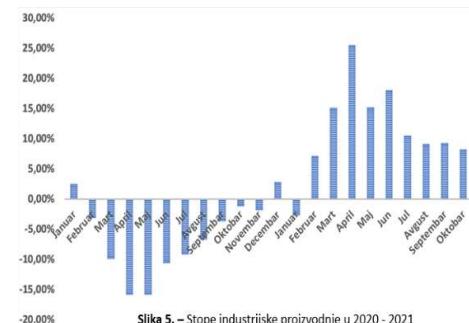
Slika 4. – Stopa rasta bruto domaćeg proizvoda BiH tokom perioda

³ <http://www.pufbih.ba/v1/novosti/obavijestenja>

⁴ <https://www.fondpiors.org/statisticki-bilteni/>

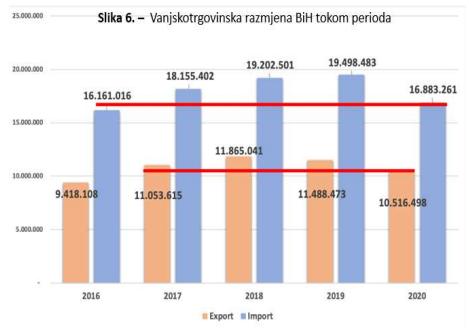
10,4% u drugom kvartalu 2020. godine, dok je u ostalim kvartalima zabilježen rast, što ima objašnjenje da je u narednom kvartalu došlo do rasta zbog usporedbe sa drugim kvartalom kada je zabilježen duboki pad. U drugom slučaju se može primijetiti da je **tek u prvom kvartalu 2021. godine Bosna i Hercegovina statistički izašla iz recesije, jer je zabilježila kvartalni rast od 1,5%**. Ipak, uspoređujući pokazatelje na godišnjem nivou, pad u 2020. godini je iznosio oko 4,5%, što je veliki pad za Bosnu i Hercegovinu, obzirom da od 2007. godine Bosna i Hercegovina nije imala takve stope ekonomskog rasta.⁵

Industrijska proizvodnja je također tokom 2020. godine zabilježila snažan pad, što je naročito izraženo tokom trajanja lockdown-a u martu, aprilu, maju i junu. U ovim mjesecima, stope pada nivoa industrijske proizvodnje iznosile su od 9,9% do 15,9%, sa najvećim vrijednostima pada u aprilu i maju, što se grafički vidi na slici 5. Na godišnjem nivou, pad industrijske proizvodnje je iznosio oko 6,5%, što je značajan pad, iako je do kraja 2020. godine došlo do manjeg pada, da bi u decembru 2020. godine bio zabilježen rast od 2,8% u odnosu na decembar 2019. godine⁶. Promjene u kretanju industrijske proizvodnje su u direktnoj vezi sa kretanjima vanjskotrgovinske razmjene što ukazuje da se i pad u industrijskoj proizvodnji odrazio i na izvoz iz Bosne i Hercegovine. Ipak, oporavkom ekonomije i povratkom na tržišta Evropske unije, u periodu januar – oktobar 2021. godine došlo je oporavku industrijske proizvodnje, što se vidi i po mjesечnim stopama rasta. Zbirno posmatrano, na nivou 2021. godine, industrijska proizvodnja je povećana za 11,6%.

Slika 5. – Stope industrijske proizvodnje u 2020 - 2021

Koliko je snažan bio uticaj pandemije COVID-19 na ekonomiju u Bosni i Hercegovini, pokazuje nivo vanjskotrgovinske razmjene. Na slici 6. prikazan je godišnji nivo vanjskotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine prema uvozu i izvozu za period 2016. – 2020. Razlog za prikaz i prethodnih godina jeste usporedba nivoa smanjenja razmjene u procjena negativnih efekata. Prema pokazatelju izvoza, nivo vanjskotrgovinske razmjene se vratio na nivo 2017. godine, kada je približno isti nivo razmjene zabilježen u tim godinama. **Prema pokazatelju uvoza, došlo je do velikog pada sa 19,5 na 16,9 milijardi KM.**⁷ Iako može djelovati da je na ovaj način došlo i do popravljanja pokrivenosti uvoza izvozom, veliki pad uvoza signalizira i pad potrošnje stanovništva zbog snažne veze između navedenih varijabli. U konačnici, prema pokazatelju uvoza, došlo je do vraćanja na nivo od 2016. godine, kada je zabilježen približno isti nivo kretanja uvoza.

Slika 6. – Vanjskotrgovinska razmjena BiH tokom perioda

U 2021. godini, zbog snažnog rasta inostrane potražnje na tržištima Evropske unije i problema u lancima distribucije iz Azije, dolazi do rekordnog rasta izvoza iz Bosne i Hercegovine. Posmatrajući prema kvartalima, što je prikazano na slici 7., izvoz u prva tri kvartala 2021. godine je iznosio 10,05 milijardi KM, što je gotovo 1,2 milijarde KM više u odnosu na isti period 2018. godine, koja se smatra rekordnom po nivoi izvoza. U odnosu na 2020. godinu, izvoz u istom periodu je bio blizu 2,5 milijarde KM veći.

Slika 7. – Vanjskotrgovinska razmjena BiH prema prva tri kvartala tokom perioda

⁵ <https://bhas.gov.ba/Calendar/Category/12>

⁶ <https://bhas.gov.ba/Calendar/Category/18>

⁷ <https://bhas.gov.ba/Calendar/Category/11>

Pored negativnog ekonomskog efekta, zabilježeni su i negativni društveni efekti. Na osnovu podataka Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine za 2020.⁸ i 2021.⁹ godinu, od 1. januara 2020. do 23. novembra 2021. godine, podaci su grafički prikazani na slici 8. Odgovor vlasti na negativne efekte pandemije COVID-19 je bio nedovoljan. Na nivou Bosne i Hercegovine, izdvojeno je ukupno 37.747.000 KM za zdravstveni sektor u BiH. Navedena su proslijedena ili će biti proslijedena entitetskim i kantonalnim ministarstvima finansija te Direkciji za finansije Brčko Distrikta.

Pomoć privredi na državnom nivou je potpuno zakazala, gdje su inicijative za pomjeranje roka plaćanja PDV-a na kraj mjeseca, ili ukidanja akciza na alkohol koje služe za izradu dezinfekcionih sredstava odbijene.^{10 11}

Republika Srpska je preko Institucija BiH u 2020. godini realizovala kredite u iznosu od 254.257.415 KM i to:¹²

- Kredit Međunarodnog monetarnog fonda u iznosu od 244.271.730 KM
- Kredit Svjetske banke (Hitni projekat za COVID-19) u iznosu od 9.985.685 KM (5.105.600 EUR)

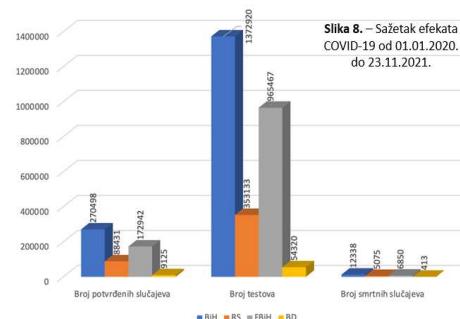
Za pomoć privredi ukupno je izdvojeno 76.212.833 KM, dok je ukupan nivo pomoći iznosio 216.386.025 KM.

Federacija BiH je preko Institucija BiH realizovala kredit od Međunarodnog monetarnog fonda u iznosu od 400.605.638 KM. Od navedenog iznosa 200.000.000 KM je doznačen kantonima FBIH kao grant. Ukupno je za pomoć privredi izdvojeno 159.134.100 KM, dok je ukupni nivo pomoći iznosio 445.519.907 KM.¹³

Od februara 2021. godine, kada je u BiH započeo proces imunizacije do 4. novembra 2021. godine, prema podacima Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine, u potpunosti je vakcinisano nešto više od 21% od ukupnog broja građana Bosne i Hercegovine.¹⁴ Važno je naglasiti da udio vakcinisanih građana varira u različitim dijelovima BiH. Tako na primjer, u Kantonu Sarajevo 49,1% punoljetnih građana (165.841)¹⁵ je potpuno vakcinisano, dok je broj vakcinisanih u entitetu Republika Srpska oko 27,3%.¹⁶

U Bosni i Hercegovini do sada je ukupno potvrđeno 270.498 slučajeva zaraze COVID-19, od čega je 12.338 umrlo od ovog virusa, dok je do sada obavljeno 1.372.920 testova.

Istraživanja UNDP-a i UNICEF-a u Bosni i Hercegovini o društvenom utjecaju COVID-19 u zemlji, provedena u julu 2020. godine, a potom i u periodu novembar - decembar 2020. godine, pokazala su višestruko pogoršanje uticaja pandemije na Bosnu i Hercegovinu i njene građane. **Istraživanja su otkrila da su ranjive grupe u društvu: samohrani roditelji, djeca, žene, osobe s invaliditetom ili hroničnim bolestima, pripadnici etničkih manjina i poslijeratni povratnici, Romi, LGBTQ+ i siromašni građani – pogodjeni krizom u najvećoj mjeri.** Prema tim izvještajima, 44,6% domaćinstava je prijavilo pogoršanu finansijsku situaciju, od kojih je 12% imalo značajne poteškoće. Potrošnja hrane je smanjena u 28,6% porodica sa djecom zbog pogoršanog materijalnog stanja. Dodatno, nezaposlenost žena se povećala, kao i potreba za adaptacijom roditelja na online školovanje, gdje je 37,4% anketiranih domaćinstava iskazalo poteškoće sa prelaskom na online školovanje zbog nižeg kvaliteta obrazovanja, lošije organizacije nastave i neadekvatnih tehnoloških uređaja za uspješno sticanje znanja. Sveukupno, istraživanje je pokazalo da odgovor i spremnost na ovakve situacije unutar institucija treba poboljšati investiranjem, koordinacijom i pripremom i da je potrebno hitno jačanje saradnje različitih sektora u

Slika 8. – Sažetak efekata COVID-19 od 01.01.2020. do 23.11.2021.

⁸ <http://mcp.gov.ba/publication/read/epidemiolska-slika-covid-19?pageld=3>

⁹ <http://mcp.gov.ba/publication/read/epidemiolska-slika-novo?pageld=3#>

¹⁰ <https://www.parlament.ba/publication/read/15975?pageld=238>

¹¹ <https://www.parlament.ba/session/OSessionDetails?id=2003&ConvernerId=1>

¹² <https://www.cpi.ba/wp-content/uploads/2021/06/Odgovor-centralne-vlasti-BiH-na-pandemiju-Covid19.pdf>

¹³ <https://www.cpi.ba/wp-content/uploads/2021/06/Odgovor-centralne-vlasti-BiH-na-pandemiju-Covid19.pdf>

¹⁴ <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-vakcine-unistavanje-vakcinacija/31555241.html>

¹⁵ <http://vlada.ks.gov.ba/aktuelnosti/novosti/zavod-za-javno-zdravstvo-ks-do-danas-u-kantonu>

¹⁶ <https://ba.vanews.com/a/u-entitetu-republika-srpska-najavljena-vakcinacija-tre%C4%87tom-dozom-protiv-covid-19/6267286.html>

cijeloj zemlji, posebno u vrijeme kriza, kako bi svi građani i građanke članovi ugroženog društva mogu ravnopravno pristupiti svim potrebnim uslugama.¹⁷

Iz prethodno rečenog možemo zaključiti:

- ⊕ Pandemija COVID-19 imala je negativne efekte na ekonomiju Bosne i Hercegovine prema većini makroekonomskih pokazatelja.
- ⊕ Ukupno za nivo Bosne i Hercegovine, neto smanjenje radnika tokom 2020. godine iznosilo je 13.287.
- ⊕ Na godišnjoj razini, pad BDP-a u 2020. godini iznosio je oko 4,5%, što je značajan pad za Bosnu i Hercegovinu, s obzirom da od 2007. godine Bosna i Hercegovina nije imala takve stope ekonomskog rasta.
- ⊕ Industrijska proizvodnja je također zabilježila nagli pad tokom 2020. godine na nivou od 6,5% na godišnjem nivou, što je bilo značajnije u periodu lockdown-a u aprilu i maju, kada je pad industrijske proizvodnje iznosio 15,9%.
- ⊕ Prema pokazatelu međunarodne trgovine, pandemija COVID-19 vratila je Bosnu i Hercegovinu na nivo iz 2016. godine u pogledu uvoza, te na nivo iz 2017. godine u pogledu izvoza.
- ⊕ Pokazateli za 2021. godinu ukazuju na oporavak ekonomije, što se vidi na značajnom rastu broja zaposlenih radnika, rasta industrijske proizvodnje i rekordnog nivoa ostvarenog izvoza.
- ⊕ U Bosni i Hercegovini do sada je ukupno potvrđeno 270.498 slučajeva zaraze COVID-19, od čega je 12.338 umrlo od ovog virusa, dok je do sada obavljeno 1.372.920 testova.

3. Uloga i uključenost civilnog društva u politike i procese donošenja odluka u vezi sa odgovorom na COVID-19 pandemiju

3.1. Odgovornosti i državna strategija za odgovor na Covid-19 krizu

Pandemija Covid-19, koja je 30.01.2020.godine proglašena na globalnom nivou, istovremeno je pokrenula lanac reakcija u BiH. Od samog početka krize, taj odgovor je odražavao složeni sistem nadležnosti u zemlji (13 vlada i parlamenta na nivou države, 2 entiteta i 10 kantona, uz dodatnu administrativnu jedinicu – Brčko Distrikt). U BiH, odgovor na globalnu Covid-19 krizu započeo je i prije registracije prvih slučajeva zaraze novim korona virusom u zemlji. Krizni štabovi i koordinaciona tijela su formirani na nivou entiteta Republika Srpska (RS) i Federacija BiH (FBiH), kako bi pratili situaciju u svijetu i pripremili se za zaštitu stanovništva i reagovanje u skladu sa situacijom. Karakteristično za BiH, valja napomenuti da **Ustav BiH ne predviđa mogućnost uvođenja vanrednog stanja na državnom nivou, tak da je ova nadležnost u djelokrugu nadležnosti entiteta FBiH i RS i Distrikta Brčko**.

U entitetu Republika Srpska prvi sastav "Koordinacionog tijela za planiranje, sprovođenje i praćenje aktivnosti vezanih za pojavu novog koronavirusa" imao je 11 članova¹⁸. Povremeno su u radu ovog tijela učestvovali i predstavnici Privredne komore Republike Srpske i Unije udruženja poslodavaca Republike Srpske. U RS je djelovao i poseban "Štab za praćenje štetnih posljedica virusa korona na stanje u privredi Republike Srpske", obezbjeđujući informacije za kreiranje mjera zaštite provrede i radnika od negativnih efekata situacije. U Federaciji BiH, ove poslove je obavljao "Krizni stab federalnog Ministarstva zdravlja", koji je formiran dan nakon što je WHO proglašila pandemiju. Ovaj štab je formiran u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti FBiH,

¹⁷ <https://www.unicef.org/bih/en/stories/social-impact-assessment-covid-19-bosnia-and-herzegovina>

¹⁸ Eksperati iz Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, Instituta za javno zdravstvo Republike Srpske, Fonda zdravstvenog osiguranja Republike Srpske, Republičke uprave za inspekcijske poslove Republike Srpske, Univerzitetskog kliničkog centra Republike Srpske, Veterinarskog instituta „Dr Vaso Butozan“, Udruženja doktora porodične medicine Republike Srpske i Doma zdravlja Banjaluka.

a ovo tijelo je u martu 2020.godine sačinilo i Krizni plan pripravnosti i odgovora na pojavu novog koronavirusa (COVID-19) Federacije Bosne i Hercegovine, za čije provođenje su bili zaduženi Federalno ministarstvo zdravlja i Zavod za javno zdravstvo FBiH. Ovaj krizni plan se bavio prvenstveno protokolima za praćenje epidemiološke situacije, kretanja virusa, testiranja, putem pacijenta zaraženog virusom i praćenjem kontakata radi kontrole situacije, a izrađen je uglavnom po uputama WHO i stručnih tijela.

Istovremeno, **koordinacija između različitih nivoa vlasti u BiH je postojala, ali je bila vrlo ograničena nadležnostima nižih nivoa vlasti**. U BiH, 17.3.2020 je proglašeno stanje nesreće za cijelu BiH. U FBiH je u martu 2020. proglašeno stanje nesreće, ali ukinuto u maju, da bi potom u julu bilo proglašeno stanje epidemije. U RS je proglašeno vanredno stanje¹⁹ u martu 2020, da bi krajem maja 2020 i ono bilo ukinuto. U Distriktu Brčko, u martu 2020 je proglašeno stanje prirodne nesreće, a u julu stanje epidemije.

Hitnost i ozbiljnost situacije je nalagala brzo donošenje odluka i uvođenje mjera, koje su se u nerednim mjesecima **značajno razlikovale** u različitim dijelovima BiH. **U tom procesu osnovni mehanizmi učešća građana (OCD) u procesu donošenja odluka bili su potpuno zanemareni**. Uvođenje vanrednog stanja, kao posebnog vida funkcionisanja u krizi, u Republici Srpskoj omogućilo je Vladi RS da donosi uredbe sa zakonskom snagom, a koje su bile bazirane na aktuelnoj situaciji sa brojem zaraženih slučajeva, kretanjem virusa i preporukama zdravstvenih institucija. U RS je, nakon globalnog proglašenja epidemije, formirano operativno "Koordinaciono tijelo za planiranje, sprovođenje i praćenje aktivnosti vezanih za pojavu COVID-19", koje u Republici Srpskoj aktivno radilo na sprovođenju Akcionog plana za postupanje u slučaju pojave rizika/sumnje za širenje novog virusa korona u Republici Srpskoj²⁰. Iznad ovog koordinacionog tijela najodgovorniji za upravljanje situacijom tokom pandemije bio je Republički štab²¹ za vanredne situacije Republike Srpske (utemeljen 2019. godine). U posebnoj analizi OSCE-a koja se bavila pitanjem rodne ravnopravnosti i ljudskih prava u Covid-19 krizi u BiH²², zabilježeno je i da **žene nisu bile dovoljno zastupljene u ovim tijelima**, uprkos propisanim zakonskim kvotama i upozorenjima Agencije za ravnopravnost polova BiH. Tako se u ovoj analizi pominju i primjeri u kojima vidimo da je od devet članova Štaba civilne zaštite FBiH samo su dvije bile žene, od 18 članova Republičkog štaba za vanredne situacije RS, samo pet su bile žene.²³

Pored ovih entitetskih tijela, formirani su i kantonalni i opštinski multisektorski krizni štabovi, koji su provodili mjere entitetskih i nadgledali stanje na lokalnom nivou organizujući raspoložive resurse. Ipak, moramo istaći da osnovne aktivnosti koje su bile provedene na početku proglašene pandemije nisu bile bez rezultata i **WHO se pohvalno izražavala o odgovoru BiH na Covid-19 krizu**²⁴.

Restriktivne mjere koje su donosila entitetska krizna tijela odnosile su se na cijelo stanovništvo, a tek u njihovoj implementaciji mogli su se vidjeti njihovi efekti. Prakse donošenja odluka su bile takve da se nisu konsultovali građani, pružaoci socijalnih i drugih usluga, organizacije civilnog društva, profesionalna udruženja ili različite sektorske agencije. Ovo je **značajno promijenilo stanje ranjivih kategorija i njihov pristup ostvarenju ljudskih prava**. Odluke o mjerama su donošene skoro svakodnevno i mijenjale su se prvenstveno u skladu sa brojem slučajeva prenosa virusa i popunjenošću bolničkih kapaciteta, što su i bili realni prioriteti u prvim mjesecima Covid-19 krize i naknadnim talasima povećanja broja slučajeva zaraze. Ipak, ostaje činjenica da **krizni štabovi i radna tijela ni do danas nisu formalno uključili organizacije civilnog društva** kako bi donošenje mera, i za reakciju i za oporavak, bilo u skladu sa ljudskim pravima i realnim potrebama posebnih osjetljivih grupa

¹⁹ Oba entiteta, Federacija BiH i Republika Srpska, usvojila su iste mjere ograničavanja u smislu zatvaranja vrtića, škola i univerziteta, uvođeći policijski čas od 20 sati do 5 sati ujutro i uskraćujući slobodno kretanje starijim od 65 godina. Tokom perioda vanrednog stanja, samo su prodavnice hrane, apoteke, benzinske pumpe, pošte i banke ostale otvorene, iako sa skraćenim radnim vrijemenum.

²⁰ <https://koronavirususrpskoj.com/najcesca-pitanja/>

²¹ Predsjedavajući ovog štaba (komandant) je premijer RS Radovan Višković, njegov zamjenik je Ministar unutrašnjih poslova, načelnik štaba je direktor Republičke uprave civilne zaštite, direktor Policije RS je član je Štaba za pitanje angažovanja policije, a ostalih 15 članova Štaba su ministri u Vladi RS, te pomoćnik generalnog sekretara Vlade RS za Sektor za informisanje, što čini ukupno 20 članova štaba

²² Odgovor na krizu uzrokovanu pandemijom Covid-19: Analiza iz perspective ljudskih prava i rodne ravnopravnosti, OSCE Misija u BiH

²³ ibid

²⁴ Update: Koronavirus u BiH, Konrad Adenauer Stiftung, maj 2020.godine

stanovništva, kojih zvanične institucije često nisu bile ni dovoljno svjesne. OCD su ipak, sporadično ali značajno, **uspjevale da koriguju i dopune neke odluke**, boreći se tako za prava svojih interesnih grupa ili korisnika.

Ovaj problem u BiH nije rezultat samo COVID krize, nego je rezultat krize u djelovanju civilnog društva u BiH uopšte, koji je prisutan već duže vrijeme. Na sve to, uticaj pandemije na OCD, njihove aktivnosti i resurse, je bio veliki i značajno je **umanjio zagovaračke snage** koje bi bile usmjerene na promjenu ove situacije i veće učešće organizacija u procesima donošenja odluka. Odgovor OCD u prvim mjesecima je bio usmjeren na dramatičnu promjenu uslova za rad, organizaciju rada i prilagođavanje aktivnosti drastično izmijenjenim potrebama korisnika i ekonomsko preživljavanje u uslovima izmijenjene saradnje sa donatorima i drugi izvorima finasiranja. U izvještaju "Indeks održivosti OCD u 2020 za Bosnu i Hercegovinu", navodi se da je pandemija imala **široke posljedice na OCD** u BiH, i da je više od 50% OCD izvjestilo je da je pandemija imala veliki ili kritičan uticaj na njihov rad, a preko 70% je prognoziralo da ne mogu izdržati ovaku situaciju više od tri mjeseca²⁵. U istoj analizi navodi se i da je 2019. godine, Evropska komisija identifikovala četrnaest ključnih prioriteta za napredak zemlje, uključujući i kreiranje poticajnog okruženja za civilno društvo, da bi izvještaj Komisije o BiH za 2020. godinu pokazao da nije postignut napredak na ovom polju, što se tiče realizacije evropskih standarda o slobodi udruživanja i okupljanja, transparentnosti u finansiranju OCD, i smislenog uključivanja OCD u konsultacije o javnim politikama na svim nivoima odlučivanja. U ovakvi uslovima, i sa otežanom komunikacijom sa tijelima koja su donosila odluke, **OCD su se fokusirale na hitne odgovore na potrebe svojih korisnika, u skladu sa svojim mogućnostima i kapacitetima**.

3.2. Inkluzivna partnerstva

Uspješnost odgovora na Covid-19 krizu u BiH u mnogome je zavisila od međunarodne pomoći koja je odmah po uspostavljanju vanrednog stanja bila obezbjeđena kroz nekoliko osnovnih mehanizama EU, UN, MMF, drugih međunarodnih organizacija, razvojnih programa, ambasada ili vlada prijateljskih zemalja. Javnost je o ovim aranžmanima izvještavana putem informacija koje su plasirane iz upravljačkih tijela i kriznih štabova entiteta, kao i saopštenja samih donatora i ugovarača pomoći. Ove objave su se mogle naći u medijskim izvještajima, na portalima i zvaničnim prezentacijama vlada i specijalizovanim web lokacijama na kojima su se sabirale informacije o aktivnostima i događajima vezanim za odgovor na Covid-19. One su takođe zabilježene i u analizama i studijama koje su se bavile BiH i odgovorom na krizu.

Prema ovim informacijama najveće intervencije u ovom smislu u BiH su bile iz interventnih programa Evropske investicijske banke za zemlje izvan EU (5,2 milijardi) za otklanjanje posljedica pandemije, Češka republika je odobrila humanitarnu pomoć BiH i još nekim zemljama u iznosu od 1,8 miliona KM, USAID je pokrenuo projekat podrške turizmu u BiH i saniranje posljedica pandemije, sa iznosom četiri puta većim od aktuelnih projekata u energetskom sektoru, lideri vodećih političkih partija u BiH su sa EU i MMF-om dogovorili kreditni aranžman u iznosu od 330 miliona eura za borbu protiv korona virusa, EU je odobrila, preko UNDP-a u BiH, dodatih 7 miliona eura pomoći za hitne medicinske potrebe u BiH, dok je medicinska pomoć stizala i iz Turske, Rusije i Kine²⁶. Sa druge strane, moramo napomenuti da Bosna i Hercegovina nema ni danas cijelodržavnu strategiju za nabavku vakcina, pa entiteti nastavljaju sa zasebnim nabavkama.

U objedinjenom godišnjem izvještaju za sve UN agencije koje djeluju u BiH navodi se: "Nakon što je proglašena pandemija bolesti COVID-19, Ujedinjene nacije u Bosni i Hercegovini su odmah pružile podršku radnicima na prvoj liniji odbrane od pandemije i zdravstvenim sistemima, dok su pritom vodile računa da niko ne bude izostavljen". U organizaciji UN-a, kompletiran je Strateški plan za spremnost i odgovor na COVID-19 za Bosnu i Hercegovinu, u saradnju sa Ministarstvom civilnih poslova i relevantnim institucijama nadležnim za oblast zdravstva. Paralelno sa tim su Ujedinjene nacije prilagodile su strategije i programiranje prema Okviru razvojne pomoći Ujedinjenih nacija za period 2016-2020 kako bi podržale zdravstveni sistem, ekonomiju, socijalnu zaštitu i obrazovanje i društvenu koheziju putem konkretne [Ponude Ujedinjenih nacija za socioekonomski odgovor i oporavak od krize izazvane bolešću COVID-19](#). Na osnovu ove Ponude Ujedinjene nacije su u Bosni i Hercegovini

²⁵ Indeks održivosti OCD u 2020 za Bosnu i Hercegovinu, Centar za promociju civilnog društva

²⁶ Update: Koronavirus u BiH, Konrad Adenauer Stiftung, maj 2020.godine

osigurale 79 miliona USD kroz prenamjenu postojećih i izradu novih programa za mjere borbe protiv pandemije bolesti COVID-19, uz podršku donatora i partnera²⁷.

Što se tiče donatorske podrške OCD u vrijeme Covid-19 krize, bilježe se različiti primjeri reakcija donatora, od onih donatora koji su zaustavljali saradnju i finansiranje do onih koji su povećavali svoju pomoć organizacijama koje su organizovale hitne mjere podrške za svoje korisnike ili javnost, a u vezi sa zaštitom i borbom protiv korona virusa ili prevazilaženje njenih posljedica.

Bosnu i Hercegovinu već dugo karakteriše odsustvo funkcionalne saradnje i konsultativnih mehanizama između vlasti i organizacija civilnog društva. Na lokom nivou češće su javne rasprave i konsultacije vlasti sa građanima (u poređenju sa višim nivoima), ali se to uglavnom svodi na zadovoljavanje forme, prečesto ne uzimajući za ozbiljno ono što građani iznesu tokom tog procesa. Ova činjenica nije se promijenila ni u procesima donošenja strategija i odluka u vezi sa odgovorom na Covid-19. U BiH postoji portal e-Konsultacije, koji je zamišljen kao platforma za omogućavanje građanskog učešća u donošenju propisa na BiH nivou. Na ovom portalu se moraju objavljivati svi nacrti zakona na državnom nivou, što znači da se procesi redovnih konsultacija odvijaju samo kada govorimo o aktima koje priprema Vijeće ministara i Parlamentarna skupština BiH. Ovakav WEB komunikacijski portal između vlasti i građana, pored desetina inicijativa OCD, nikada nije uspostavljen na nivou entiteta gdje se godišnje doneše desetine zakona više u odnosi na državni nivo, vrlo bitnih za ekonomsko socijalni položaj građana.

Istovremeno, prema podacima iz izveštaja Indeksa održivosti OCD u 2020 za BiH, uprkos postojanju ove platforme za konsultacije na nivou BiH, mnogi pravni dokumenti su ipak tokom 2020. godine usvojeni po skraćenim ili hitnim procedurama, a koje ne obavezuju na primjenu procedure javnih konsultacija, pa tako i oni koji su se odnosili na Covid-19 krizu. Bilježimo nekoliko sektorskih pokušaja da se sarađuje na konsultativnom nivou sa OCD, ali i oni nisu u potpunosti funkcionalni. Jedan od primjera je saradnja Ministarstva porodice, omladine i sporta RS sa omladinskim organizacijama i organizacijama za mlade u Republici Srpskoj. Iako Ministarstvo vodi registar ovih organizacija, kreira strateške dokumente za mlade i jednom godišnje objavljuje poziv za dodjelu simbolične finansijske podrške, ova saradnja se ne koristi u potpunosti za funkcionalan dijalog i ne odgovara na stvarne potrebe mlađih i njihovih udruženja, već se formalno prikazuje kao pokriće za minimalne aktivnosti ministarstva u sektoru omladine. Ipak, u 2020.godini, na insistiranje mreže omladinskih centara u RS M.O.C.A.R.T, stalno zaposlene osobe iz registrovanih organizacija uključene su u dio mjera finansijske podrške za prevazilaženje posljedica pandemije (subvencije za poreze za april mjesec i subvencija u visini minimalnog ličnog dohotka za maj 2020, kada su bile obustavljene aktivnosti zbog uvođenja mjera zaštite i okupljanja).

U februaru 2020. godine usvojen je i "Pravilnik o kriterijima za finansiranje i sfinansiranje projekata u oblastima od javnog interesa koje provode udruženja i fondacije", koji je dio implementacije Sporazuma o saradnji između Vijeća ministara BiH i nevladinih organizacija, broj članova Savjetodavnog tijela Vijeća ministara BiH za saradnju s nevladinim organizacijama povećan je sa pet na sedam, održalo je prvu sjednicu u decembru 2020, ali do sada nije bilo angažovanog na uspostavljanju boljih mehanizama konsultacija uopšte, pa ni na polju odgovora na Covid-19 krizu. Ovo tijelo takođe ima i ograničen domet u svom djelovanju zbog trenutne političke krize nadležnosti između BiH i entitetskih nivoa²⁸, ali predstavlja dobru podlogu za buduće napore.

Rijetki su primjeri i lokalnih zajednica u kojima se uspostavljaju efikasna partnerstva sa OCD, ali oni postoje i mogu biti primjeri dobre prakse za druge. Paradoksalna je situacija da su OCD, iako izostavljene iz konsultativnih procesa i uz minimalnu podršku, tokom Covid-19 krize imale više sluha za odgovor na posebne potrebe posebnih grupa stanovništva, prilagođavajući svoj rad mnogo brže i efikasnije od institucija vlasti u mnogim slučajevima.

Od konsultativnih tijela u kojima OCD imaju svoj prostor valja pomenuti i Vijeće za djecu BiH koje djeluje pri BiH Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice, i u kojem dvije pozicije pripadaju predstavnicima mreže organizacija koje se bave monitoringom dječijih prava u BiH "Snažniji glas za djecu". Povodom 20.novembra, međunarodnog

²⁷ 2020 Godišnji izveštaj o rezultatima UN-a u BiH, UN BiH

²⁸ Blokada sistema donošenja zakona i strategija na državnom nivou koja traje od kraja 2020. godine.

dana dječijih prava i Konvencije o pravima djeteta, ovo tijelo je obilježavajući ovaj dan, posvetilo pažnju uticaju Covid-19 krize na obrazovanje djece u BiH, sa predstavnicima i domaćih i međunarodnih organizacija, kao i predstavnicima djece, u dijaligu i razmatranju posljedica, ali i najavljujući nove procese koji zajedničkim snagama mogu unaprijediti stanje za djecu u novonastaloj situaciji.

Kada govorimo o pravnom okviru za pristup resursima OCD za Covid-19 podršku, on se nije mijenjao za vrijeme trajanja krize, i organizacije su imale pristup ovim sredstvima ukoliko su ona bila raspodjeljivana kroz uobičajene kanale, u skromnim iznosima tematski namijenjenim. Ono što se desilo u ovom periodu jeste i činjenica da su lokalne i republičke vlasti preusmjeravale sva raspoloživa sredstva na mjere zaštite zdravlja stanovništva, potreba medicinskog sektora i realizaciju predviđenih mjera za oporavak privrede, umanjujući time budžete za realizaciju aktivnosti OCD. Dinamika raspisivanja dodjele grantova je prolongirana, a sve je bilo i pod uticajem lokalnih izbora koji su se održali u otežanim uslovima 2020 godine u BiH.

Prilikom izrade Nacrta zakona o ublažavanju negativnih ekonomskih posljedica COVID-19 u FBiH (tzv. Korona zakon), nekoliko je udruženja i političkih stranaka podnijelo prijedloge za izmjene i dopune ovog nacrta, kako bi se primjena mjera podrške odnosila i na OCD, ali je **Vlada FBiH je ignorisala njihove zahtjeve**. Vlada Republike Srpske je pristala uključiti i OCD u svoje mјere pomoći, nakon nekoliko sastanaka s predstavnicima sektora²⁹. Neke lokalne zajednice su takođe imale mјere subvencije rente ili oslobađanje određenih taksi za vrijeme najstrožijih mјera koje su ograničavale i rad OCD.

U rijetkim slučajevima, dodatni resursi su bili obezbijeđeni za korisnike nekih OCD, kao što su besplatni testovi za djecu ili žene korisnice sigurnih kuća, usluge dezinfekcije prostora dnevnih centara i sl. Značajnija akcija koju izdvajamo je akcija Vlade RS, kroz koju su sredinom 2020.godine odvojili 260 000 KM za pakete sa prehrambeno-higijenskim namirnicama, kao pomoć osjetljivim kategorijama stanovništva u vrijeme mјera zaštite od širenja virusa korona, a za članove svih udruženja osoba sa invaliditetom u Sрpskoj³⁰. Iako je ovo značajna podrška korisnicima ovih organizacija, ona ipak nije sadržala mјere za finansijsku pomoć i održivost samih organizacija. Većina ovih aktivnosti podrške za borbu protiv virusa su bile **inicirane od strane samih OCD** i provedene kao rezultat njihovih zagovaračkih napora, kojih je bilo ali nisu uvijek imali zadovoljavajuće rezultate. Što se tiče međunarodne podrške, ona se takođe promijenila, stavljajući fokus na zdravstveni odgovor ili podršku medicinskom i zdravstvenom sektoru. Realizovale su se aktivnosti koje je bilo moguće provesti online ili u uslovima smanjenih kontakata sa korisnicima, što je neke organizacije stavilo u vrlo težak položaj.

U BiH, kao i mnogim drugim zemljama svijeta, brza i radikalna reakcija na širenje virusa Korona, u cilju kontrole epidemije i zaštite javnog zdravlja, nerijetko je dovodila do sukoba ličnih prava i javnog interesa. Neki od tih slučajeva, kao i reakcije na njih su bili:

- Osobama mlađim od 18 godina i starijim od 65 godina, u FBiH, posebnim mјerama je bilo **zabranjeno kretanje** u martu 2020, a Ustavni sud BiH je donio odluku o tome da radi o kršenju ljudskih prava, nakon čega je ova naredba u FBiH korigovana i bilo je dopušteno kretanje u određenim periodima dana.
- Određeni broj organizacija sa većim zagovaračkim kapacitetom, kao što su Transparency International, Centar za istraživačko novinarstvo (CIN), Sarajevski otvoreni centar, Centar za životnu sredinu (CZZS) i drugi, kroz saradnju sa medijima razotkrivali su **brojne korupcijske aktivnosti** (ostavka Milana Tegeltije, predsjednika VSTV³¹ BiH, korupcija u FBiH i RS u nabavkama medicinske i zaštitne opreme. Suđenja za ove afere su još uvijek u toku).
- Uredba sa zakonskom snagom o zabrani izazivanja panike i nereda tokom vanrednog stanja, koju je donijela predsjednica RS-a 6. aprila 2020, a kojom je omogućeno ozbiljno **ograničavanje slobode izražavanja**, ukinuta je već 16. aprila 2020. nakon intervencije OSCE-a za slobodu medija (RFoM). Uredba nije provedena i nakon njenog ukidanja sve mјere su poništene³². Slične odredbe su donošene

²⁹ Indeks održivosti OCD u 2020 za Bosnu i Hercegovinu, Centar za promociju civilnog društva

³⁰ <https://radiotrebine.com/vijest/u-udruzenje-sunce-nam-je-zajednicko-stigla-pomoc-vlade-srpske?lang=lat>

³¹ Visoko sudsko-tužilačko vijeće BiH

³² Odgovor na krizu uzrokovanu pandemijom Covid-19: Analiza iz perspective ljudskih prava i rodne ravnopravnosti, OSCE Misija u BiH

i u Brčko Distriktu i sarajevskoj opštini Stari Grad. Reakcije su dolazile i od novinarskih udruženja i Transparency International, a Udrženje BH novinari takođe je upozorilo da je Vlada FBiH putem Ministarstva unutrašnjih poslova i jedinica za kompjuterski (cyber) kriminal počela pratiti društvene mreže i da je pokrenuto pet krivičnih postupaka zbog širenja lažnih informacija i panike.

- Konferencije za novinare nerijetko su **cenzurisane** tako što su novinarke i novinari morali poslati pitanja koja imaju prije konferencije, što je dovelo do filtriranja pitanja.
- U prvobitnim odgovorima na pandemiju, zabilježeno je nekoliko ozbiljnih kršenja **prava na privatnost** objavljivanjem ličnih podataka osoba kojima je određena samoizolacija, pa je odlukom Agencije za zaštitu ličnih podataka u BiH od 24. marta 2020. nadležnim organima zabranjeno da objavljuju podatke o osobama koje su pozitivne na COVID-19 i koje su u (obaveznoj) izolaciji.³³
- Zabrana boravka majke (roditelja) u pravnji hospitalizovanog djeteta u KBC Banja Luka, je izazvala velike reakcije u javnosti, jer predstavlja **kršenje prava djeteta**³⁴.
- Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske tražilo je liste zaposlenih koji su potpisali izjavu o umanjenju plate u korist Fonda solidarnosti koji je Vlada RS uspostavila u okviru mjera za ublažavanje posljedica pandemije. Nakon što je Transparency International reagovao Agencija za zaštitu podataka zabranila sastavljanje lista i naredila njihovo uklanjanje³⁵.
- U početku same krize bilježila se **stigmatizacija i diskriminacija osoba oboljelih od Covid-19**, što je uticalo i na porast govora mržnje, koji je bio ispunjen stigmom, predrasudama i diskriminacijom prema oboljelima, ali i prema migrantima³⁶ koje je javnost prepoznala kao potencijalno žarište za širenje bolesti. Ograničen je i kontakt između migranata i opšte javnosti, u kantonima sa većim brojem migranata, ograničavanjem kretanja migranata što je dovelo do potpunog zarobljavanja u smještajnim objektima za migrante bez adekvatnih uslova za život.
- Uticaj na **vjerska prava**, prvenstveno zbog uticaja mjera za ograničavanje okupljenje i kretanja, na religijske obrede i službe.
- Zatvaranjem terapeutskih ustanova i Covid režimom rada bolnica, medicinski i drugi tretmani su prekinuti, dok je pristup nužnim lijekovima koji nisu dostupni u zemlji postao problem ugrožavajući ljudima **pravo na život, opstanak i zdravlje**.

Bez ambicije da pobrojimo sve izazove na ovom polju, a kojih je bilo dosta, mora se reći i da teška situacija sa efektima na ljudska prava najčešće **nije bila rezultat svjesne intencije vlasti da se ljudska prava ograniče, već nedovoljne svijesti o ljudskim pravima i nužnosti brzog reagovanja u cilju zaštite javnog zdravlja**. Ipak, da su **krizni štabovi, stožeri i tijela koja su donosila odluke, imali u svom sastavu posebno senzibilizirane osobe (OCD) koje bi mogle da predvide nepovoljne efekte i da ublaže efekte mjera na ljudska prava, mnoge situacije su mogle biti izbjegnute**. Konsultacijama sa OCD koje se bave ljudskim pravima takođe je mogla biti postignuta manja društvena šteta. U razmatranju ovog dijela moramo pomenuti da je **bilo i pozitivnih ishoda** od kojih je najveći svakako proširivanje prava na zdravstveno osiguranje u BiH. BiH nema univerzalno osnovno zdravstveno osiguranje za svoje građane, ali za vrijeme pandemije COVID-19 osigurano je **besplatno liječenje vezano za koronavirus za sve građane** u oba entiteta i DB.

Takođe, važnu aktivnost je realizovala i organizacija "Vaša prava" izradom interaktivne aplikacije za besplatnu pravnu pomoć građanima u vezi sa Covid-19 krizom.³⁷

Informisanje je bilo jedna od esencijalnih aktivnosti sistema u krizi, obzirom da se BiH, kao i ostatak svijeta, našla u situaciji za koju niko nije bio spremam i koja je bila krajnje nepredvidiva. U prvim mjesecima krize, krizna komunikacija se odvijala između Kriznih štabova i medija, putem pres konferencija ili objavljivanja stanja, novih mjera i zaključaka, te uputa za stanovništvo, koje su objavljivane u službenim glasnicima entiteta. Ova glasila su bila teško ili nikako dostupna običnim građanima, a počesto i novinarima i

³³ ibid

³⁴ <https://blmojgrad.com/roditelji-ne-odustaju-insistiraju-da-budu-sa-djecom-u-bolnici/>

³⁵ Osce drugi

³⁶ <https://globalanalitika.com/provat-govora-mrznje-tokom-pandemije-covid-19/>

³⁷ <https://www.mreza-mira.net/vijesti/ljudska-prava/aplikacija-za-pravnu-pomoc-covid-19-stavljena-u-funkciju-vasa-prava-u-vasim-rukama/>

medijima, što je dovodilo do povremene zbumjenosti i nejasnoća oko propisanih mjera. **Komunikacija je bila usporena i otežana i zbog ograničenih kapaciteta rada službi za odnose sa javnošću, pa su mnogi upiti i zahtjevi za informacije ostajali bez odgovora.** Osnovni kanal za informisanje građana je bila televizija.

Ovo je predstavljalo i poteškoću za rad OCD kojima je nedostajalo informacija za organizaciju rada. Naime, prilikom propisivanja mjera za različite sektore i društvene aktivnosti, **nigdje se nije referisalo na aktivnosti OCD**. Ovaj problem je prevaziđen tako što su se OCD za regulisanje svoga rada referisale prema najbližem institucionalnom sektoru - npr.organizacije koje su radile sa djecom i mladima organizovale su rad prema uputama za škole, ili prema uputama za javna okupljanja. Način na koji su mediji prenosili informacije, a i sami javni nastupi kriznih štabova, često su imali za cilj **zastrašivanje ljudi**, kako bi se više poštivalje mјere, što je prema nalazima UNICEFa i UNDPA³⁸ dovelo do toga da je medijsko izvještavanje povećalo strah i ostavilo najsnažnije efekte kod žena i kod osoba koje su živjele u siromaštvu. Interesantan je podatak koji govori da je lična percepcija odgovora na pandemiju, u Republici Srpskoj mnogo pozitivnija nego u Federaciji Bosne i Hercegovine. U Republici Srpskoj, 64% ispitanika je u određenoj mjeri zadovoljno odgovorom i 24% je u potpunosti zadovoljno odgovorom na pandemiju i mjeru suzbijanja. U Federaciji Bosne i Hercegovine 45% ispitanika bilo je nezadovoljno odgovorom vlasti, a 33% potpuno nezadovoljno. Što se tiče starosnih grupa, najzadovoljniji su bili ispitanici od 18 do 30 godina, ali nalazimo i podatak da je 59% ispitanika, podjednako u oba entiteta, smatraju da mјere za suzbijanje COVID-19 kao što je nošenje maski, fizička distanca i zabrana prava na okupljanje imaju negativne efekte na njihove građanske i druge slobode. S time se više slaže populacija iznad 65 godina (37%) u odnosu na ostale starosne kategorije, što je i bilo za očekivati jer je ova populacija bila izložena najjačim restikcijama, kao i maloljetna djeca.

Tokom prve godine krize, mnoge institucije i organi vlasti su radili na uspostavljanju bolje informisanosti izradom posebnih web stranica ili dijelova sa informacijama o Covid-19 stanju i aktivnostima sa ažuriranim podacima, a počeli su više da koriste društvene mreže za informisanje i komunikaciju sa javnošću. Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH (Institucija ombudsmena) je 13. aprila 2020. izdala preporuku da krizni štabovi na svim nivoima poduzmu neophodne mјere kako bi osiguralo da se odluke objavljaju u svim javnim medijima i internet stranicama institucija.” **Tokom trajanja krize mnoge su OCD, putem svojih kanala za komunikaciju sa korisnicima i javnošću, doprinose boljoj informisanosti građana, podizanjem svijesti o stanju, prevenciji i važećim mjerama.**

4. Dobre prakse organizacija civilnog društva

Ako se kao dio civilnog društva posmatraju pojedinci ili neformalne grupe građana, onda se može pronaći više primjera putem kojih se vidi doprinos u pronalasku najboljih rješenja za društvo. Kritike vlasti su upućene zbog sporog i nedovoljnog odgovora i pomoći privredi, prijedloga za unapređenje paketa pomoći kroz tzv. „Korona zakon“, priprema izmjena zakona, koji su upućeni u parlamentarnu proceduru kako bi se olakšao status građana i privrede, pomoći u izradi zakonskih rješenja za pomoći penzionerima, te doprinos kroz zagovaračko pismo Međunarodnom monetarnom fondu da se ne odobri novi kreditni aranžman, jer isti bi otiašao u tekuću budžetsku potrošnju, umjesto u direktnu pomoći privredi.

Jedan od pozitivnih primjera jeste da je Vlada Federacije BiH uvažila amandman na tzv. „Korona zakon“, koji su pripremili grupa ekonomista, a po kojem su svi građani FBiH bili zdravstveno osigurani tokom trajanja vanrednog stanja i 60 dana nakon toga, bez obzira da li imaju ili ne osiguranje po nekom od osnova.

Zagovaranje

Organizacija “Udružene žene” iz Banja Luke, je svojim radom u 2020. godini pokazala izuzetnu rezilijentnost i posvećenost u obezbjeđivanju osnovnih potreba za veoma ranjivu grupu žena i djece koje trpe

³⁸ Procjena posljedica Covid-19 na društvo u BiH, UNICEF i UNDP

nasilje u porodici, putem svojih servisa za podršku žrtvama (Sigurna kuća, SOS telefon i pravno savjetovalište) koji su bili dostupni kontinuirano. Zagovaračkim naporima prema Ministarstvu porodice, omladine i sporta RS, obezbijedile su besplatno testiranje za korisnice usluga u Sigurnoj kući. Kao odgovor na teško ekonomsko stanje korisnica, izazvano pandemijom, podijelile su svojim korisnicama 336 novčanih bonova u iznosu od 200 KM za nabavku prehrambenih proizvoda i higijene, kao i u pojedinačnim iznosima od 300 KM za troškove stanarine i rezija za žene koje su u pandemiji ostale bez primanja, kao i prehrambene i higijenske pakete. Agencija za ravноправnost polova je omogućila dodatnu podršku za Sigurnu kuću, te se kroz period od 5 mjeseci obezbjedila hrana, higijenske potrepštine i plaćanje režijskih troškova. **U 2021.godini, kao zbir naučenih lekcija, pripremljene su i "Smjernice Platforme za osnaživanje civilnog društva za osnaživanje podrške ženama i djevojčicama žrtvama nasilja tokom COVID-19".** Usmjerene su da podrže vladine institucije na svim nivoima i pružaće servisa u Bosni i Hercegovini da unaprijede odgovor na potrebe žena i njihove djece, kao i djevojčica žrtava nasilja, kao i efekte mjera izolacije u vezi sa širenjem COVID-19 virusa. Smjernice su pripremljene u saradnji Fondacije „Udružene žene“ Banja Luka i Mreže žene protiv nasilja u Evropi (WAVE), u okviru projekta Platforma za osnaživanje civilnog društva³⁹.

Odgovor na osnovne potrebe učesnika krize

Zanimljiv primjer saradnje OCD i vlasti u odgovoru na hitne potrebe stanovništva bilježimo i kroz saradnju udruženja "Nova generacija" iz Banja Luke, Udruženja psihologa RS i Ministarstva prosvjete i kulture u RS, kroz koje je uspostavljen "Plavi telefon" (SOS linija za podršku djeci koja trpe nasilje). Ovaj alat je stavljen u funkciju u cilju psihološke podrške za svo stanovništvo u BiH, a kako bi se zaštitilo mentalno zdravlje ljudi u Covid-19 krizi. Kombinacijom resursa ovog udruženja, profesionalnog udruženja psihologa u RS i resornog ministarstva, građanima i građankama je obezbijeđena lako dostupna psihološka podrška od strane profesionalaca (11 psihoterapeuta), i predstavlja jedinstvenu akciju ove vrste u BiH⁴⁰. Kampanja promocije ove usluge je organizovana pod nazivom "Niste sami" i pokrivala je cijelu teritoriju BiH.

Mobilizacija zajednice i druge transformativne prakse

Lokalno udruženja "Sunce nam je zajedničko" koje okuplja djecu sa posebnim potrebama i njihove roditelje u dnevnom centru koji radi u Trebinju, je u jednom momentu moralo obustaviti svoje aktivnosti zbog mjera zaštite stanovništva. U isto vrijeme su pretvorili svoju zaštitnu radionicu u mali pogon za izradu višekratnih zaštitnih maski, u vrijeme kada su one bile deficitarne, te je danonoćnim radom u prvih sedam dana sašilo i besplatno podijelilo 1000 maski⁴¹.

Na kraju ovog pregleda valja napomenuti da je **većina studija, istraživanja i izvora za ovu analizu produkt rada organizacija civilnog društva, kako domaćih tako i međunarodnih organizacija, koje su imale kapacitete da ovakve analize prave dok je kriza još trajala i obezbijede podatke i naučene lekcije** koje na drugim mjestima, uključujući i resorne institucije, nisu bile dostupne niti su se analizirale. OCD su pokazale da mogu fleksibilno prilagoditi svoje djelovanje u kriznim situacijama, da znaju dokumentovati dobre prakse za budućnost, sa su spremne nesebično dijeliti naučene lekcije – što ocjenjujemo značajnim ne samo za treći sektor već i za društvo u cjelini.

³⁹ Fondacija Udružene žene Banja Luka, Godišnji izvještaj za 2020.godinu

⁴⁰<https://mondo.ba/Info/Drustvo/a1055562/Kampanja-Plavog-telefona-pod-nazivom-Niste-sami-namijenjena-djeci-ali-i-odraslima-VIDEO.html>

⁴¹<https://trebinjelive.info/2020/03/26/udruzenje-sunce-nam-je-zajednicko-sasilo-i-podijelilo-vise-od-1-000-maski-video/>